

<https://doi.org/10.18485/primling.2021.22.2>

316.72

371.3::81'243

Originalni naučni rad

Primljen: 22.06.2021.

Prihvaćen: 11.08.2021.

Adnan H. Bjelak

Državni univerzitet u Novom Pazaru

UPOREDNI PRIKAZ STAVOVA UČENIKA I NASTAVNIKA STRANIH JEZIKA U NOVOPAZARSKIM ŠKOLAMA O ELEMENTIMA KULTURE NA NASTAVI STRANIH JEZIKA

Sažetak: Cilj analize jeste predstavljanje stavova učenika iz novopazarskih škola i njihovih nastavnika jezika o elementima kulture na nastavi stranih jezika. U istraživanju sprovedenom u oktobru školske 2020/21. godine učestvovala su 83 učenika (43 osnovca i 40 srednjoškolaca) i 14 nastavnika jezika. Istraživanje je realizovano na osnovu ankete za učenike i nastavnike jezika, koja je sadržala pitanja otvorenog i zatvorenog tipa, na osnovu čega saznajemo o elementima kulture na nastavi jezika, čije je izučavanje od izuzetne važnosti za formiranje interkulture, potpune ličnosti, određene osobinama kao što su etičnost, saosećajnost, raspoloženost za pripadnike kulture kojoj ne pripadamo. Rezultatima pristupamo kvantitativno-kvalitativnom analizom.

Ključne reči: nastava stranih jezika, kultura, formiranje ličnosti, interkulturalna dimenzija.

Uvod

Govoreći o odnosu kulture i nastave jezika, Berić (2018: 156) postavlja pitanje *šta uopšte znači usvajanje jezika?*, ukazujući ujedno da to znači “usvajanje njegovih manifestnih oblika, ali i svih dimenzija bitnih za njegovo stvarno razumevanje. To znači upoznavanje sa svim aspektima važnim za konverzaciju, ophođenje, ponašanje, korespondenciju, kulturu življenja i drugih manifestnih oblika kulture i sveukupnu delatnost jedne etnozajednice, odnosno kompleksne vidove međuljudskih relacija” (ibid.).

Adasku sa saradnicima (Adaskou et al. 1990: 3-4) izdvaja četiri dimenzije kulture u nastavi. Prva je estetska i uključuje bioskop, književnost, muziku i medije. Druga je sociološka, a odnosi se na organizaciju i prirodu porodice, međuljudske odnose, običaje, materijalne uslove itd. Treća je semantička, a obuhvata celi sastav konceptualizacije koji uključuje stanja, opažanja i misaone procese. Konačna dimenzija je pragmatična ili sociolingvistička, a sadrži znanje, socijalne, paralingvističke veštine neophodne za uspešnu komunikaciju.

Savremeno društvo je i na makro i na mikroplanu obeleženo postojanjem različitih koegzistirajućih kultura, različitih običaja i drukčijih vrednosnih sistema. Izloženost savremenog čoveka interkulturalnosti vezuje se ne samo za sredinu u kojoj živi u kontaktu sa drugima, nego se prenosi i putem medija, migracijama, porastom broja turista, kao i različitim socijalnim kontaktima u kojima se susreće sa pripadnicima drugih kultura (Živković, 2013). To govori da je današnje društvo označeno višekulturalnošću i da je pred nama pravi izbor kultura, s kojima se upoznajemo i koje izučavamo, čije običaje i vrednosti nesvesno prihvatamo.

Živković naglašava dalje, kada je reč o učenju stranog jezika i kulture koja nije naša matična, i to da je potrebno govoriti i o istorijskim i sadašnjim relacijama koje eventualno postoje između zemlje kojoj pripada učenik i zemlje čiji jezik uči, kao i o bilateralnim vezama uopšte koje postoje između dve zemlje. Ovo bi, naime, podrazumevalo da nastavnik stranog jezika, osim poznavanja lingvističkog sadržaja i gramatičkih pravila, mora dobro da vlada činjenicama, to jest da dobro poznaje kulturu i vrednosti stranog jezika koji predaje, s tim u vezi što kao kulturni posrednik mora dobro da poznaje i sopstvenu kulturu i njene vrednosti. Bajram i Kremš (Byram, Kramsch, 2008: 21) navode da su nastavnici jezika saglasni s idejom da kultura treba da bude sastavni deo nastavnog programa, ne ostavljajući je za tzv. *Dan kulture*, da je ideja nadahnjujuća i uzbudljiva, ali da ju je ipak vrlo teško implementirati, te prikazuju stav jedne, u svrhu zajedničkog istraživanja anketirane profesorke nemačkog jezika, koja smatra da se od nastavnika jezika previše očekuje, te preporučuje i izučavanje kulture bazirano na ličnom iskustvu kroz upoznavanje ljudi čiju kulturu proučavamo (direktnim kontaktom ili pismima, mejlovima), gledanjem filmova, a da se od nastavnika treba očekivati toliko da interpretira obaveznu literaturu i prati dikciju učenika prilikom konverzacije.

Džejn (Jane, 2011: 16) ima potpuno drugačiju percepciju. On očekuje od nastavnika da se ne koriste samo udžbenikom, nego za vežbe iz

jezika obuhvata i druga nastavna sredstva i materijale, posebno naglašavajući učešće samih učenika koji samostalno mogu pronaći materijale, čime bi rasteretili nastavnike tog dela posla, a nastavnik bi, dajući im takve zadatke, pospešivao razvoj učeničke autonomije.

Momčilović (2017: 524) naglašava kako zadatak savremene nastave stranih jezika jeste da “omogućiti učenicima uočavanje međukulturnih odnosa i da ih pripremi na interakciju sa drugim kulturama. Njeni ciljevi su razvoj kulturne svesnosti, odnosno reflektovanje sopstvene i strane kulture”, što će reći da bi nastava i maternjeg jezika i stranih jezika trebalo da značajno doprinesu razvoju interkulturalnosti.

San (Sun, 2013: 372) smatra da je izučavanje kulture u nastavi jezika od vitalnog značaja za mnoge aspekte učenja stranih jezika, ukazujući da nastava kulturnog znanja i uspostavljanje kulturne sheme doprinose jezičkom razumevanju i izražavanju učenika, naglašavajući da je kulturna shema pohranjena u mozgu, a da će je učenici koristiti kako bi se oslobodili opstrukcije i rešili problem koji proizlazi iz kulturnih razlika. Autorka (ibid.: 373) navodi kako su se u prošlosti nastavnici u nastavi stranih jezika obično usredsređivali na jezičke tačke, dok su zanemarivali aspekte kulture, tako da je većina učenika znala mnogo reči i gramatiku, ali im je nedostajala sposobnost da pravilno koriste jezik, te kad bi takvi učenici komunicirali sa izvornim govornicima datog jezika, napravili bi puno grešaka. Na primer, zbog nedostatka interkulturalne kompetencije, mogli bi postavljati pitanja koja su sasvim lična (koliko imaš godina, jesi li oženjen/udata, koliko zarađuješ itd.), koja bi za sagovornika možda bila primitivna, o čemu govore i Nef i Rucinski (Neff, Rucynski, 2013: 12) ističući kako “svaka kultura ima specifične načine formalnog i neformalnog komuniciranja, te da se, pored poznavanja vokabulara i gramatike, mora poznavati i sociokulturni kontekst, čije će ponavljanje doprineti izbegavanju jedne frekventne greške – bukvalno prevođenje određenih izraza”.

Kremšova (Kramsch, 2013: 64) u savremenim teorijama o jeziku navodi dve koegzistirajuće perspektive, dva načina posmatranja kulture u nastavi jezika: modernistički i postmodernistički, upućujući nas da je kultura u nastavi jezika do 70-ih godina 20. veka doživljavana kao komponenta pismenosti, a da od 70-ih i 80-ih godina dolazi do preokreta, kada kultura postaje sinonim za način života i svakodnevno ponašanje članova govornih zajednica, povezanih zajedničkim iskustvima, uspomnama i težnjama. U tom smislu, autorka govori o kulturama s velikim i malim k, određujući kulturu s velikim k kao “proizvod kanonske pismenosti u

školi, kao opšte poznavanje književnosti i umetnosti”, dok kulturu s ma-
lim k određuje “kao kulturu svakodnevnog života, koja uključuje načine
ponašanja izvornih govornika određenog jezika, njihovu kulturu ishrane,
odevanja, stanovanja, te razne običaje, verovanja i vrednosti”.

Naime, „učenje stranih jezika uveliko priprema mlade ljude za raz-
umijevanje kultura iz kojih ti jezici dolaze – jezičke strukture, polaze-
ći od leksike i morfologije, preko sintakse, pa do diskursa i teksta – u
velikoj mjeri daju uvid u kulturološke posebnosti njihovih govornika.
Učenje stranih jezika treba da doprinese razvoju pozitivnih vrijednosti u
kontekstu multikulturalnosti, da izgradi svijest o sopstvenom identitetu
kroz građenje humanog i tolerantnog odnosa prema različitim jezicima i
kulturama, njeguje tolerantne oblike ponašanja i kulturu dijaloga i svijest
o značaju multikulturalizma i plurilingvizma. Upoznavanje stranog jezika
sa svim njegovim posebnostima, pa samim tim i posebnostima kulture
iz koje dolazi, značajno doprinosi sagledavanju, upoređivanju, kritičkom
promišljanju¹ i, konačno, razumijevanju te kulture. U krajnjem, i njenom
prihvaćanju, sa svim sličnostima i razlikama u odnosu na kulturu kojoj
učenici pripadaju“ (Popović, Nikčević, 2017: 169-170).

Živković (2013) navodi i nekoliko preporuka u vezi s konkretnim
merama koje bi nastavnik stranog jezika mogao da preduzme: “definisati
razlike i sličnosti koje postoje između dve države, dva naroda i dva jezika,
identifikovati i prevazići stereotipe i predrasude, citirati ljude našeg pore-
kla koji su uspeli u toj zemlji čiji se jezik uči, nabrojati reči tog stranog
jezika koje se koriste u našem jeziku i po potrebi reči iznašeg jezika koje
se koriste u tom jeziku, opisati bilateralne veze koje postoje između naše
zemlje i te druge zemlje, na polju ekonomije, politike, nauke, tehnike,
umetnosti itd, navesti poznate sportiste, muzičare, glumce, naučnike, pis-
ce, slikare i druge uspješne ljude poreklom iz te zemlje”.

Uzevši prethodno u obzir, mogli bi se očekivati pozitivni pomaci
(u kognitivnom i afektivnom području) u razvoju interkulturalnosti, samim
tim i u, navodi Momčilović (2017: 534): “uočavanju sličnosti i razlika
između svoje i strane kulture, boljem razumevanju strane kulture, otvoren-
osti prema drugačijem, širenju horizonata, prihvaćanju i poštovanju dru-
gačijeg, korišćenju više izvora informacija”.

¹ Razvoj kritičke kulturne svesti zahteva priznavanje jednostavne istine: ne postoji jedna kultura
(superiorna), koja oličava sve i samo najbolje ljudsko iskustvo, kao što ne postoji ni jedna kultura
(inferiorna), koja oličava najgore od ljudskog iskustva (Beko, 2018: 586), gde Andrejević (2016:
608), pored razvoja kritičke kulturne svesti, navodi da je potreban razvoj i “veština kritičke
evaluacije perspektiva, praksa i produkata sopstvene i ciljne kulture”.

Neophodno je, međutim, navodi Momčilović dalje, “podsticanje svesti o sopstvenoj kulturi, dublje shvatanje odnosa među kulturama, sprečavanje predrasuda/stereotipa u kontaktu sa drugim kulturama, korišćenje sopstvenih (inter)kulturnih iskustava” (ibid.).

Dakle, reč je o sticanju interkulturene kompetencije. Međutim, ono što može biti sporno jesu nastavni materijali koji moraju biti prilagođeni savremenoj nastavi i ideji interkulturalnosti, jer, kako smatra Andrejević (2016: 606), baveći se istim problemom, udžbenici mogu biti jednodimenzionalni (usmereni samo na kulturu ciljnog jezika) i dvodimenzionalni (koji podstiču na interkulturalno razumevanje i tretiraju kulturne teme iz dve ili više različitih perspektiva). Andrejević (2016: 606) dalje navodi da se pravi razlika između otvorenih i zatvorenih tekstova, ističući da “udžbenik sa zatvorenom koncepcijom tekstova prikazuje kulturne grupe bez ikakvih problema, te ne ostavlja mesto diskusiji. Otvoreni tekstovi, s druge strane, omogućavaju različite interpretacije, nude kompleksniju viziju određene kulture, debate o socijalnim problemima i konfliktnim situacijama, a učenik postaje kulturno aktivan subjekat čije će sugestije biti osnova za diskusiju, a njegovo poimanje sveta polazna tačka iz koje mogu postići bolje razumevanje i uvid u ciljnu kulturu”.

Krstić (2013: 567) upućuje da kulturni sadržaji mogu biti predstavljeni u udžbenicima na sledeće načine: kao odsustvo kulturnih sadržaja: udžbenik je fokusiran na usvajanje formalnih aspekata ciljnog jezika. Budući da ih je nemoguće izbeći u potpunosti, kulturni sadržaji se ipak pojavljuju; kultura – predstavljena kao dodatak jezičkoj građi: kulturni sadržaji su obrađeni u posebnim odeljcima, na kraju nastavnih jedinica, lekcija ili tematskih blokova. Kultura koja je predstavljena kao dodatak uglavnom se zasniva na materijalnoj kulturi ili civilizaciji, imajući u vidu da je taj tip kulture najlakše predstaviti učenicima van konteksta; kultura – integrisana sa ostalom jezičkom građom: kulturni sadržaji su prisutni u svim delovima lekcije. Direktno ili indirektno, gramatika je data u kontekstu adekvatne upotrebe u datim komunikativnim situacijama. Učenik istovremeno uči da se formalno pravilno izražava, ali takođe i da se ponaša u skladu sa kulturnim očekivanjima maternjih govornika. Suštinski, glavni cilj nastave jezika mora biti to da se učenicima ponude raznovrsni sadržaji, razni tekstovi različitih žanrova, kako bi svako od njih mogao da pronađe nešto s čim se može identifikovati. U suprotnom, udžbenike bismo mogli registrovati kao potencijalne prepreke za promovisanje interkulturene kompetencije. Holec (Holec, 1981., cit. u: Pörm, Hansell, 2017: 3) ističe kako bi čak tre-

balo dati učenicima određenu autonomiju u kom će se slučaju učenicima dozvoliti da sami određuju ciljeve i sadržaje vlastitog učenja, materijal i samu procenu napretka u učenju.

Kovaks (Covacs, 2017: 80) predlaže da se učenicima jezika ponudi mogućnost da shvate kako kultura i jezik oblikuju ljudski pogled na svet, smatrajući da interkulturno učenje jezika uključuje podučavanje veze između jezika i kulture, upoređivanje maternjeg jezika i kulture učenika sa ciljnim jezikom i kulturom i interkulturno istraživanje.

S druge strane, kad je u pitanju nastava maternjeg jezika, ona takođe ima važan zadatak, te Popović (2014: 9) smatra “da kroz znanje jezika i poznavanje literature treba pomogne učeniku da postane samostalna, slobodna, kreativna i kulturna ličnost, svjesna sopstvenog identiteta i identiteta svog naroda, odnosno nacionalne ili etničke grupe. Čitanjem literature učenik usvaja materijal koji razvija njegov emocionalni život i njegovu sliku o svijetu, znanje o samom sebi i o drugim ljudima, o ljudskim iskustvima i imaginaciji. Razvijajući i cijeneći vlastiti jezik i vlastitu kulturu, učenici saznaju da postoje druge kulture i drugi jezici, koje takođe treba cijeliti. Nastava maternjeg jezika upućuje učenike da uvažavaju kulturno nasljeđe čovječanstva, a veliki dio ljudskog intelektualnog kapitala živi u jeziku i kao jezik”.

Sušтина nastave jezika ne bi trebalo da se zaustavi na sticanju jezičke kompetencije i kulturne kompetencije, koje se odnose i na maternji i na strani jezik, već bi trebalo stići do interkulturene kompetencije koja, prema shvatanju Prtljage (2008: 74), “podrazumijeva prilagodljivost, toleranciju, prihvatanje tuđih stajališta, empatiju, fleksibilnost, kulturnu svijest, kao i svijest i kritičko stajalište prema konceptima etnocentričnosti i prihvatanja stereotipa. Steći interkulturnu komunikativnu kompetenciju znači razviti sposobnost za ulazak u interakciju u složenim kulturnim kontekstima među ljudima koji imaju više od jednog kulturnog identiteta i jezika”, o čemu govori i Bajram (Byram, 2006., cit. u: Andrejević, 2016: 598), naglašavajući da cilj nastave “nije postizanje kompetencije izvornog, već interkulturenog govornika”, odnosno, prema navodima Andrejević (2016: 604-605), “sticanje kompetencija koje će mu omogućiti da tumači sopstvene vrednosti, ali i vrednosti, verovanja i ponašanja drugih i da bude medijator između govornika različitih jezika i pripadnika različitih kultura”. Ovakav vid kompetencije označen je kao interkulturena kompetencija, koja, upućuju Krželj Polovina (2019: 114-115), “kao trodimenzionalni konstrukt sačinjen od afektivnog, kognitivnog i komunikativnog nivoa omogućava govornicima različitih kulturnih identiteta uzajamno razume-

vanje i interakciju između sagovornika sa kompleksnim ili višestrukim identitetima”.

Ovakav pristup nastavi je konstruktivistički, jer ima tendenciju osposobljavanja učenika za kritičko poređenje svoje s ciljnom kulturom, što omogućava stvaranje zajedničkog prostora u kome sagovornici vrše interakciju, a jezik, osim komunikativnom, označava se i društvenom funkcijom, odnosno ovakav odnos prema nastavi stranog jezika udaljava je od tradicionalnog koncepta koji je bio usmeren ka ispravnim oblicima, gramatičkim pravilima, izgovoru, usvajanju vokabulara, odnosno koji se zasnivao na slušanju, govoru, čitanju i pisanju (Moloney, Harbon, 2010: 282).

Metodologija istraživanja

Istraživanje je integralni deo istraživanja u okviru doktorske disertacije pod nazivom *Interkulturno obrazovanje i jezička interkulturnost u Republici Srbiji na prostoru Novog Pazara*, koja se izrađuje na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Disertacija se bavi ispitivanjem stavova nastavnika jezika i učenika osnovnih i srednjih škola na prostoru Novog Pazara o pojmu kulture, interkulture, nastavi jezika i elementima kulture na nastavi jezika, te o jezičkoj interkulturnosti u obrazovnom sistemu Republike Srbije na prostoru Novog Pazara. Istraživanje je izvršeno u oktobru školske 2020/21. godine u sledećim školama: OŠ “Rifat Burdžović Tršo”, OŠ “Vuk karadžić”, OŠ “Desanka Maksimović”, OŠ “Mur”, Medicinska škola “Dva heroja”, “Gimnazija”. Podatke smo prikupili na osnovu ankete, koja je sadržala pitanja otvorenog i zatvorenog tipa. U istraživanju sprovedenom u osnovnim i srednjim školama u Novom Pazaru učestvovala su 83 učenika od kojih su njih 43 učenici osmog razreda osnovne škole uzrasta od 13 godina (n = 10), 14 godina (n = 32) i 16 godina (n = 1, učenica je u prvi razred pošla sa devet godina) i 40 učenika srednje škole uzrasta od 17 godina (n = 13) i 18 godina (n = 27). Kada je reč o polu, u osnovnoj školi od ukupnog broja (n = 43) njih 15 su dečaci, a 28 devojčice, dok u srednjoj školi od ukupnog broja ispitanika (n = 40) njih 12 su muškog pola i 28 ženskog. Kada je reč o učenicima srednje škole, pored engleskog jezika koji uče svi, oko 50% njih uči i nemački ili francuski jezik i oko 70% (n = 28) njih je bilo u prilici da sa nekim razgovara na nekom od stranih jezika koje uče u školi, ali i da boravi u zemljama u kojima su mogli da govore svojim maternjim jezikom (Bugarska, Grčka, Španija, Italija, Češka, Turska, Švajcarska). Pored institucionalnog učenja jezika, dosta njih neki strani jezik

uči i van nastave: nemački (n = 7), turski (n = 4), španski (n = 3), francuski (n = 2), korejski (n = 2), japanski, arapski, albanski, ruski, portugalski, norveški (n = 1), a u okviru uže porodice govori se nemački (n = 6), turski (n = 5), ruski (n = 2), francuski i albanski (n = 1), uglavnom među mlađim članovima porodice, s tim što je poznavanje turskog jezika primetnije kod starijih članova. U osnovnoj školi, pored engleskog, takođe se izučavaju nemački i francuski jezik u sličnom procentu kao i u srednjoj, dok su van nastave popularni turski (n = 8), arapski (n = 4), španski (n = 3), japanski (n = 2), korejski, grčki i nemački (n = 1). Arapski jezik dva učenika uče više godina (jedan učenik 6 godina, a učenica koja je sa 9 godina pošla u prvi razred 8 godina; oboje su arapski učili u Saudijskoj Arabiji). Učenici ostale jezike izučavaju u kraćem vremenskom periodu, uglavnom od kuće (online). Učenici osnovnih škola bili su u prilici da sa nekim razgovaraju na nekom od stranih jezika koje uče u školi (n = 31), ali i da u inostranstvu komuniciraju na maternjem jeziku (n = 28). U anketi za nastavnike jezika, koji predaju maternji ili neki strani jezik, učestvovalo je njih 35, od kojih 20 radi u osnovnoj školi, a 13 u srednjoj, dok dvoje njih rade i u osnovnoj i u srednjoj školi. Ukupno 88,5% (n = 31) radi u samo jednoj školi, dok četvoro radi u više škola. Kao nastavnici jezika njih 25,7% (n = 9) rade manje od 5 godina, isti procenat u intervalu od 5 do 10 godina, dok 48,6 % (n = 17) radi više od 10 godina. 65,7% (n = 23) njih ima položen stručni ispit, dok 34,3% (n = 12) stručni ispit još nije položilo. Pored jezika koji predaju (maternji ili strani), oko 40% njih govori i neki/još neki od stranih jezika: ruski (n = 4), nemački (n = 3), turski (n = 2), francuski (n = 2), italijanski (n = 2) i albanski (n = 1). 11,4% (n = 4) njih izjasnilo se da je boravilo u zemlji u kojoj se govori jezik koji predaju: troje je boravilo turistički, dok je jedno boravilo na profesionalnom usavršavanju u trajanju do mesec dana.

Cilj istraživanja u ovom radu jeste prikaz stavova učenika osnovnih i srednjih škola na prostoru Novog Pazara i njihovih nastavnika stranih jezika (10 koji predaju u osnovnoj školi i 4 u srednjoj) o najzastupljenijim elementima kulture na nastavi stranog jezika. Rezultate istraživanja dajemo statistički, čijoj analizi pristupamo kvantitativno-kvalitativno.

Rezultati istraživanja i diskusija

Ovaj deo istraživanja odnosi se na ispitivanje stavova učenika osmog razreda osnovne škole, učenika četvrte godine srednje škole i nastavnika

stranih jezika koji predaju u osnovnoj ili srednjoj školi o najzastupljenijim elementima kulture na nastavi stranih jezika. S tim u vezi, za pitanje *Koji elementi kulture su najzastupljeniji u nastavi stranog jezika?* ponudili smo više odgovora, gde su se ispitanici mogli odlučiti za više njih. Usporednu analizu rezultata tog dela istraživanja iznosimo u nastavku rada.

<i>Koji elementi kulture su najzastupljeniji na nastavi stranog jezika?</i>	Osmi razred osnovne škole		Četvrta godina srednje škole		Nastavnici koji predaju strani jezik u osnovnoj školi		Nastavnici koji predaju strani jezik u srednjoj školi	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Istorija i civilizacija	14	32,56	6	15	7	70	2	50
Tradicija i običaji	19	44,19	10	25	7	70	2	50
Legende i mitovi	9	20,93	6	15	5	50	-	-
Religija	1	2,33	7	17,5	1	10	-	-
Verovanja – različiti načini mišljenja i reagovanja	13	30,23	9	22,5	2	20	1	25
Demokratija i lična prava i slobode	4	9,3	3	7,5	-	-	-	-
Svakodnevni život i rutina, navike i životni stil	23	53,49	31	77,5	6	60	3	75
Umetnost (književnost, film, muzika), praznici	17	39,53	28	70	9	90	2	50
Naučna dostignuća i ekonomski prosperitet	8	18,6	2	5	6	60	-	-
Savremena civilizacija i kultura življenja – ishrana, sport, slobodno vreme, moda, dizajn	18	41,86	25	62,5	6	60	2	50
Društvena pravila i ponašanje, kultura govora, dobri maniri i stepeni učtivosti	21	48,84	16	40	6	60	3	75
Obrazovni sistem	22	51,16	20	50	4	40	3	75

Tabela 1 – Usporedni prikaz stavova učenika i nastavnika stranih jezika o najzastupljenijim elementima kulture na nastavi stranog jezika

Na osnovu podataka koje smo dobili zaključujemo da najveći broj učenika osmog razreda osnovne škole smatra da su na nastavi stranih jezika najzastupljeniji sadržaji kulture koji se odnose na svakodnevni život i rutinu, navike i životni stil (53,49%), što je slučaj i sa učenicima četvrte godine srednje škole koji su se na isti način izjasnili čak sa 77,5%. Ovakvo razmišljanje ne odstupa ni od onog kod nastavnika jezika, gde je 60% nastavnika stranih jezika koji rade u osnovnoj školi saglasno sa ovim stavom, te 75% njih koji strani jezik predaju u srednjoj školi.

Učenici osnovnih i srednjih škola prilično su ujednačeni i ravnomerno podeljeni kada je reč o zastupljenosti tema koje se odnose na obrazovni sistem na nastavi jezika (51,16% učenika osnovne škole i 50% učenika srednje škole). Međutim, u ovom pogledu razlikuju se stavovi nastavnika koji jezik predaju u osnovnoj i onih koji jezik predaju u srednjoj školi. Da su elementi obrazovnog sistema dovoljno zastupljeni na nastavi stranih jezika, smatra 40% nastavnika iz osnovne, odnosno 75% nastavnika iz srednje škole. Pored toga, učenici smatraju da su kulturni elementi poput društvenih pravila i ponašanja, kulture govora, dobrih manira i stepena učtivosti takođe zastupljeni na nastavi jezika, gde je 48,84% učenika osnovne škole saglasno sa tim i nešto manje (40%) učenika srednje škole. Nastavnici stranih jezika koji rade u osnovnoj školi sa 60% su se izjasnili da su i ovi elementi kulture sadržani na nastavi jezika, ali i 75% onih koji predaju strani jezik u srednjoj školi.

Savremena civilizacija i kultura življenja – ishrana, sport, slobodno vreme, moda, dizajn su, prema odgovorima učenika, ali i nastavnika, takođe zastupljeni na nastavi jezika, s tim što je sa tim saglasno 41,86% osnovaca, odnosno 62,5% srednjoškolaca i 60% nastavnika jezika koji strani jezik predaju u osnovnoj, odnosno 50% njih koji strani jezik predaju u srednjoj školi.

Prilična nepodudarnost se primećuje u stavovima učenika osnovnih i srednjih škola, ali i nastavnika koji predaju jezik u osnovnim ili srednjim školama kada je reč o zastupljenosti elemenata umetnosti (književnost, film, muzika) i praznika na nastavi stranih jezika. Međutim, razlike se prepoznaju i u izjašnjavanjima osnovaca i nastavnika koji im predaju, ali i između srednjoškolaca i nastavnika jezika koji njima predaju. Tako 39,53% učenika osmog razreda osnovne škole smatra da se kroz nastavu stranih jezika upoznaju sa umetnošću i običajima drugih naroda, dok to smatra čak 90% njihovih nastavnika. Nešto je malo drugačija slika kada je reč o srednjoj školi. 70% učenika četvrte godine srednje škole saglasno je s tim

da im nastava stranih jezika nudi mogućnost upoznavanja drugih umetnosti i običaja, ali to isto smatra tek 50% nastavnika jezika koji im predaju.

Nastavnici jezika stava su da se na njihovim časovima učenici upoznaju i sa elementima istorije i civilizacije drugih naroda, što smatra 70% njih koji predaju u osnovnoj, odnosno 50% njih koji jezik predaju u srednjoj školi. S druge strane, nešto je drugačije shvatanje učenika. Tek 32,56% učenika osmog razreda osnovne škole i samo 15% učenika četvrtog razreda srednje škole saglasno je sa ovim stavom, te su mišljenja da im nastava stranog jezika ne nudi posebna saznanja iz oblasti istorije i civilizacije drugih etnosa.

Ostali elementi kulture tek su u naznakama ili nikako prisutni na časovima stranih jezika, s čim su saglasni i učenici osnovnih i srednjih škola, ali uglavnom i nastavnici koji im predaju. Razlike su jedino u shvatanju nastavnika jezika koji predaju osnovcima kada je reč o zastupljenosti elemenata koji se odnose na naučna dostignuća i ekonomski prosperitet (60% njih) i legende i mitove, za koje 50% njih smatra da su sadržani u nastavi jezika.

U pogledu elemenata kulture koji se odnose na religiju, različita verovanja, demokratiju i lična prava i slobode stavovi su ujednačeni i negativni. Samo 2,33% osnovaca, odnosno 17,5% srednjoškolaca i 10% nastavnika jezika koji predaju u osnovnoj školi smatraju da su i elementi religija zastupljeni na nastavi jezika, dok su nastavnici jezika koji predaju u srednjoj školi jedinstvenog stava da takvih elemenata na njihovoj nastavi nema.

Teme koje se odnose na demokratiju i lična prava i slobode prema mišljenju nastavnika jezika nisu zastupljene na nastavi jezika, dok 9,3% osnovaca, odnosno 7,5% srednjoškolaca smatra da ipak jesu, dok su po pitanju verovanja, odnosno različitih načina mišljenja i reagovanja i učenici i nastavnici približnog mišljenja. Da su ovi elementi integralni deo časa jezika smatra 30,23% osnovaca, odnosno 22,5% srednjoškolaca i 20% nastavnika jezika koji rade u osnovnoj, odnosno 25% nastavnika koji strani jezik predaju u srednjoj školi.

Zaključak

Izučavanje elemenata kulture na nastavi jezika uopšte od izuzetne je važnosti za razvoj ličnosti učenika sposobnih za rad i život u multikulturalnim sredinama, njihove percepcije okoline. Elementi kulture uistinu

učestvuju u formiranju personalnih karakteristika poput prihvatanja drugog i drugačijeg, međusobnog razumevanja, građenja stabilnih odnosa, oslobađanja stereotipa i predrasuda o drugome.

Na osnovu istraživanja koje smo sproveli u novopazarskim osnovnim i srednjim školama zaključujemo da je nastava stranih jezika u pojedinim segmetnima izuzetno bogata elementima kulture, te učenici imaju priliku da se upoznaju sa svakodnevnim životom i rutinom, navikama i životnim stilom drugog, odnosno onog sa kojim ne dele kulturno-istorijske osobenosti, sa savremenom civilizacijom i kulturom življenja (ishrana, sport, slobodno vreme, moda, dizajn), društvenim pravilima i ponašanjem, kulturom govora, dobrim manirima i stepenima učtivosti, obrazovnim sistemom, umetnošću (književnost, film, muzika), praznicima. Međutim, nedostatak je primetan u onim aspektima koji se odnose na verovanja, demokratiju i lična prava i slobode, mitove, legende, te delimično i na istoriju i civilizaciju, tradiciju i običaje, na čemu bi trebalo poraditi u budućnosti s ciljem približavanja različitosti i međusobnog razumevanja.

Literatura

Adaskou, K., Britten, D., Fahsi, B. (1990). *Design Decisions on the Cultural Content of a Secondary English Course for Morocco*. *ELT Journal*, 44(1), p 3.

Andrejević, M. (2016). *Formativni pristup usvajanju kulturnih sadržaja u interkulturalnoj nastavi stranih jezika*. *NV. god. LXV br. 3/2016*. 597–611.

Beko, L. (2018). *Aspekti razvoja interkulturalne svesti pomoću mitova i CLIL nastave na geološkim studijama*. Novi Sad: *Kultura polisa*, XV(35). 567-576.

Berić, A. B. (2018). *Veza između kulture i usvajanja stranog jezika (sa osvrtom na jezik struke na FTN-u)*. PRIMENJENA LINGVISTIKA U ČAST VESNI BERIĆ-ĐUKIĆ. O jeziku sa raznih aspekata. Ured.: Zorka Kašić. Novi Sad. 153-169.

Byram, K., Kramersch, C. (2008). Why Is It so difficult to Teach Language as Culture? *The German Quarterly* 81(1): 20–34. Dostupno: <http://faculty.weber.edu/cbergeson/516/byram.2008.pdf>, posećeno: 6. 4. 2020.

Byram, M. (2006). Developing a concept of intercultural citizenship. In: Alred G., Byram M., Fleming M. (ed.) *Education for Intercultural Citizenship: Concepts and Comparisons, Clevedon: Multilingual Matters*, 114-140.

Covacs, G. (2017). Culture in Language Teaching. *ACTA UNIV. SAPIENTIAE, PHILOLOGICA*, 9(3). 73–86.

Holec, H. (1981). *Autonomy and Foreign Language Learning*. Oxford: Pergamon Press.

Jane, A. (2011). Attention to Affect in Language Learning. *Anglistik. International Journal of English Studies*, 22/1, 11-22.

Kramsch, C. (2013). Culture in foreign language teaching. *Iranian Journal of Language Teaching Research*, 1(1). 57-78.

Krstić, K. (2013). *Kultura u nastavi španskog kao stranog jezika*. Kroz jezike i kulture. Zbornik radova sa Treće međunarodne konferencije Instituta za strane jezike (ICIFL3) i Treće međunarodne konferencije o interkulturalnoj komunikaciji. Ured.: Lakić I. i Kostić N. Cetinje: Institut za strane jezike. 563-573.

Krželj, K., Polovina, N. (2019). Značaj ključnih kompetencija iz perspektive nastavnika stranih jezika. *Andragoške studije*, 1. 111-135.

Moloney, R., Harbon, L. (2010). Making Intercultural Language Learning Visible and Assessable. *Proceedings of Intercultural Competence Conference*, 1. 281-303.

Momčilović, N. (2017). Interkulturalnost i nastava stranih jezika. *Od nauke do nastave*. Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, Niš. 523-536.

Neff, P., Rucynski, J. (2013). Tasks for Integrating Language and Culture Teaching. Dostupno: https://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/neff_rucynski_-_forum.pdf, posećeno: 5. 4. 2020.

Popović, D. (2014). *Čitati, razumjeti, znati. Savremeni pristup nastavi jezika*. Podgorica.

Popović, D., Nikčević, J. (2017). *Nastava maternjeg jezika i književnosti i stranih jezika kao podrška razvoja interkulturalnosti u osnovnoj školi*. Naučni skup "Kulturno-potporna sredstva u funkciji nastave i učenja. Učiteljski fakultet u Užicu. 167-176.

Pörn, M., Hansell, K. (2017). *The teacher's role in supporting two-way language learning in classroom tandem*. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*.

Prtljaga, J. (2008). *Interkulturalizam i poučavanje engleskog jezika*. PEDAGOGIJSKA istraživanja, 5(1), 72-80.

Sun, L. (2013). Culture Teaching in Foreign Language Teaching. *Theory and Practice in Language Studies*, 3(2). 371-375. Dostupno: <http://www.academypublication.com/issues/past/tpls/vol03/02/21.pdf>, posećeno: 5. 4. 2020.

Živković, D. (2013). Uloga stranih jezika u interkulturalnom obrazovanju. *Jezik, književnost, vrednosti: Jezička istraživanja*. Niš: Univerzitet u Nišu. 659-671.

Adnan H. Bjelak

**COMPARATIVE REVIEW OF ATTITUDES OF STUDENTS AND TEACHERS
OF FOREIGN LANGUAGES IN NOVOPAZAR SCHOOLS ON ELEMENTS
OF CULTURE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING**

Summary: The aim of the analysis is to present the attitudes of students from Novi Pazar schools and their language teachers about the elements of culture in foreign language teaching. In a survey conducted in the October 2020/21 school year. 83 students (43 elementary and 40 high school students) and 14 language teachers participated. The research was conducted on the basis of a survey for students and language teachers, which contained open and closed questions, based on which we learn about the elements of culture in language teaching, whose study is extremely important for forming an intercultural, complete personality, determined by characteristics such as ethics, compassion, mood for members of the culture to which we do not belong. We approach the results with quantitative-qualitative analysis.

Key words: foreign language teaching, culture, personality formation, intercultural dimension.